

تحلیل مقایسه‌ای چندارزشی فرایندهای منجر به طلاق در سطح محلات شهر مشهد

مجید فولادیان^۱، محمود تیموری^۲

در اغلب جوامع، تحول نظام ارزشی و هنجاری به افزایش طلاق در سطح جهان منجر شده است. در ایران نیز طلاق، روندی صعودی دارد. به طوری که آهنگ رشد طلاق در چند دهه اخیر سریع‌تر بوده است. علاوه بر این، آمارها نشان می‌دهند که در سال‌های اخیر رشد طلاق همواره از میزان رشد ازدواج پیشی گرفته است؛ به طوری که از سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۵ به طور مداوم با افزایش رشد طلاق نسبت به رشد ازدواج روبه‌رو هستیم. براساس گزارش سازمان ثبت احوال در سال ۱۳۹۵، به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۰، ۱۹ طلاق و در سال ۱۳۹۵، ۲۱ طلاق ثبت شده است. علاوه بر افزایش میزان طلاق در جامعه ایران، گروه‌های مختلف اجتماعی در جامعه معاصر ایران، در حال تجربه تغییرات سریع فرایندهای منجر به طلاق از سنتی به مدرن و از روش‌های ساده و بسیط به شیوه‌های پیچیده و متنوع هستند. در واقع با وجود تداوم نقش عناصر فرهنگی گذشته و تأثیر پایدار ارزش‌های مذهبی بر نگرش‌ها و رفتارهای خانوادگی ایرانیان طی سالیان اخیر، فرایندهای منجر به طلاق گروه‌های مختلف اجتماعی بطور محسوسی دگرگون شده است. معیارهای قدیم طلاق اکثراً در حال فروپاشی و دگرگون شدن به سمت معیارهای جوامع پیشرفته می‌باشد. با این شرایط واضح است که با گذشت زمان فرایندهای منجر به طلاق در گروه‌های مختلف اجتماعی در جامعه ایران در حال تغییر است. بنابراین درک تفاوت فرایندهای منجر به طلاق در میان گروه‌های مختلف اجتماعی در جامعه معاصر ایران، برای شناخت تغییرات در ساختار خانواده و تشکیل خانواده بسیار مهم است. با این نگرش نظری، به مقایسه فرایندهای منجر به طلاق در میان گروه‌های مختلف اجتماعی در سطح محلات شهر مشهد خواهیم پرداخت.

۱. استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه فردوسی مشهد؛ fouladiyan@um.ac.ir

۲. دانش‌آموخته دکتری جامعه‌شناسی از دانشگاه فردوسی مشهد؛ Teymouri.mahmood@gmail.com

بخش اول: چکیده مقاله‌ها ■ ۲۹۳

سؤال اصلی تحقیق این است که همگام با تغییر و تحولات ساختار فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، فرایندهای منجر به طلاق در میان گروه‌های مختلف اجتماعی جامعه ایران چه تفاوت‌هایی دارد؟ به عبارت دیگر به بیان شباهت‌ها و تفاوت‌های فرایندهای طلاق در بین گروه‌های مختلف اجتماعی برحسب محلات شهر مشهد می‌پردازیم.

روش تحقیق حاضر، مبتنی بر روش تطبیقی - کیفی است و تکنیک تحلیلی داده‌ها، منطق فازی و تحلیل مقایسه‌ای چندارزشی کیفی می‌باشد. ابزار گردآوری داده‌ها نیز مبتنی بر تحلیل ثانویه داده‌های موجود است. در این روش با استفاده از نرم‌افزار FS/QCA و تحلیل به روش Truth Table Algorithm به واکاوی ترکیب‌های علی پرداخته شد. از میان ترکیب‌های گوناگون ارائه‌شده، ترکیب‌هایی که دارای شاخص سازگاری مناسبی باشند، به‌عنوان ترکیب‌های علی نهایی معرفی می‌شوند. پس از استخراج شروط علی لازم و کافی منجر به نتیجه، در پایان با استفاده از نرم‌افزار Tosmana و از طریق تحلیل مقایسه‌ای چندارزشی کیفی، به نوع‌شناسی و مقایسه چندارزشی فرایندهای منجر به طلاق در سطح محلات شهر مشهد برحسب پنج شرط علی که بیشترین تعداد فراوانی را در ترکیب‌های علی فازی داشته‌اند، می‌پردازیم.

ترسیم وضعیت طلاق در سطح محلات شهر مشهد برحسب پایگاه اقتصادی - اجتماعی محلات نشان می‌دهد که میزان طلاق در محلات پایین شهر مشهد با میانگین ۴۲ طلاق ثبت شده به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر، بیشتر از سایر محلات است. لازم به ذکر است این عدد در سطح محلات متوسط و بالای شهر به ترتیب ۳۸,۴ و ۳۶,۷ طلاق می‌باشد که بیانگر تفاوت معنادار میزان طلاق برحسب پایگاه اقتصادی - اجتماعی محلات شهر مشهد است.

تطبیق فرایندهای منجر به طلاق از حیث پنج شرط لازم نهایی که بیشترین میزان تکرار را در بین شروط علی داشتند، نشان می‌دهد که شروط رضایت از زندگی، رابطه فرازنشویی، نارضایتی جنسی، نابهنجاری در خانواده و روابط اجتماعی، بیشترین میزان تکرار را در ترکیب‌های علی منجر به طلاق در سطح محلات شهر مشهد دارند. در واقع تحلیل فضای خاصیت این شروط، بیانگر گوشه‌های کاملاً متضاد از حیث شروط زمینه‌ای و نتیجه قابل تشخیص است. با بررسی این گوشه‌ها می‌توانیم دو فرایند کاملاً متمایز منجر به طلاق در سطح محلات شهر مشهد استخراج کنیم؛ طبق فرایند اول شاهد آن هستیم که در محلات متوسط و بالای شهر مشهد، وجود دو شرط رضایت از زندگی و روابط اجتماعی زیاد زمینه شکل‌گیری طلاق در این

محلات را تسهیل کرده است، در واقع در این محلات، فرایند طلاق از یک ساخت مدرن تبعیت می‌کند که در آن، افراد از پایگاه اقتصادی اجتماعی بالا، سطح تحصیلات زیاد، روابط اجتماعی سیال و منعطف، خاستگاه شهری و نیازهای فرامادی، حضور فعال زنان در عرصه‌های عمومی، مشارکت نسبی زنان در ساختار قدرت خانواده و ... برخوردارند. در ساخت مدرن که مختص طبقات متوسط و بالای شهر مشهد است، عموماً این قبیل ویژگی‌ها بویژه وجود ارزش‌های فرامادی و فراجنسیتی منجر به افزایش طلاق در این محلات شده است. درحالی‌که طبق فرایند دوم که محلات پایین شهر مشهد را در برمی‌گیرد، عموماً شروط رابطه فرازنشویی، نارضایتی جنسی، نابهنجاری در خانواده زمینه‌های تسهیل‌کننده طلاق را فراهم کرده‌اند که بیانگر یک ساخت روابط سنتی در خانواده است که این ساخت دارای ویژگی‌هایی از قبیل سطح سواد و آموزش پایین، خاستگاه غیرشهری، پایگاه اقتصادی - اجتماعی پایین، روابط اجتماعی سنتی، نظارت اجتماعی غیررسمی شدید، نقش‌ها، وظایف و انتظارات سنتی زنشویی، وجود نقش‌های جنسیتی و ساختار مردسالار خانواده و ... است. لذا طلاق پدیده‌ای اجتماعی است که هر یک از دو ساخت روابط سنتی و مدرن طی دو فرایند متمایز می‌تواند تسهیل‌کننده آن در میان گروه‌های اجتماعی مختلف باشد.

واژگان کلیدی: تغییرات ارزشی، فرایند طلاق، شروط علی، تحلیل فازی، تحلیل مقایسه‌ای، مشهد